

No tan sols la ciutat de Roma gaudia d'un, gairebé, perfecte sistema de forniment d'aigua. Al llarg de tots els territoris que formaren part de l'imperi, encara es poden admirar les restes dels aqüeductes que els romans hi van construir.

A les nostres terres, cal destacar el sistema de portada d'aigües a la ciutat de Tarraco, l'actual Tarragona, amb l'esvelta arqueria de l'aqüeducte de les Ferreres o Pont del Diable, el dels Arquets, a Sant Jaume dels Domenys (Baix Penedès), o el de can Cua, a Pineda de Mar (Maresme), com també els minats que nodrien Ieso, l'actual població segarrenca de Guissona, on encara es pot contemplar un "specus" o coll de mina romà en perfecte estat de conservació, entre molts d'altres exemples.

El sistema romà d'abastament d'aigües es revela com a una de les grans realitzacions de l'antiguitat. En declinar l'imperi, tant l'autoritat administrativa necessària per desenvolupar i mantenir tals sistemes, com el concepte mateix d'obres públiques es van perdre. Va haver de passar molt temps abans que es tornessin a restablir.

3.2. HISTÒRIA GENERAL DE LA MINERIA D'AIGUA AL NOSTRE TERME I EN PARTICULAR DE LA MINA TORREBLANCA I DE LA COMPANYIA D'AIGÜES POTABLES DE SANT JUST DESVERN.

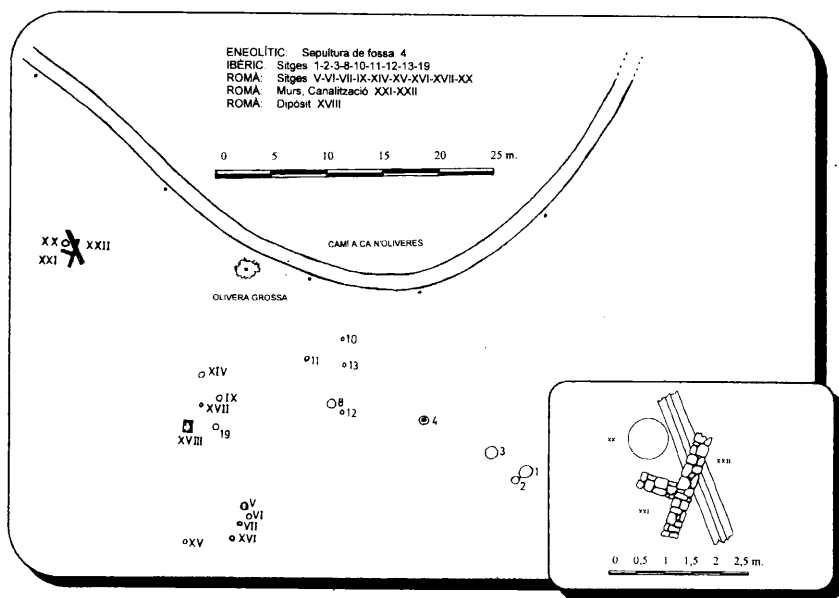
per Francesc Riera Prenafeta

L'aprofitament de les aigües subterrànies al nostre poble va estretament lligat a la història dels diferents assentaments humans que hi ha hagut .

És molt probable que el poblat iber de la Penya del Moro (segles VI aC - V dC) satisfés les seves necessitats d'aigua amb fonts naturals com la del Broll i la del Rajolí, actualment en terme municipal de Sant Feliu de Llobregat a l'indar del nostre, o com la Font del Moro a un centenar de metres més amunt del que avui es fa anomenar can Ristol de Muntanya.

En l'època de la colonització romana, l'assentament de les *villae* es fa en molts casos aprofitant les planúries fèrtils a tocar del talweg de la riera, terrenys aptes per al conreu, base econòmica d'aquestes, i en el transcurs dels temps moltes d'elles esdevindran masies que perduraran fins a l'actualitat. La captació d'aigües,

si més no per al consum humà, s'efectuava a partir de fonts a peu de muntanya, i hi ha evidències arqueològiques que es conduïen canalitzades fins als llocs d'habitatge. Aquest és el cas de les troballes de la Riba.

Planta general del jaciment de la Riba.

En el quadre inferior s'aprecia el detall ampliat de la canalització descoberta. Gentilesia dels senyors David Guasch i Josep M. Solias

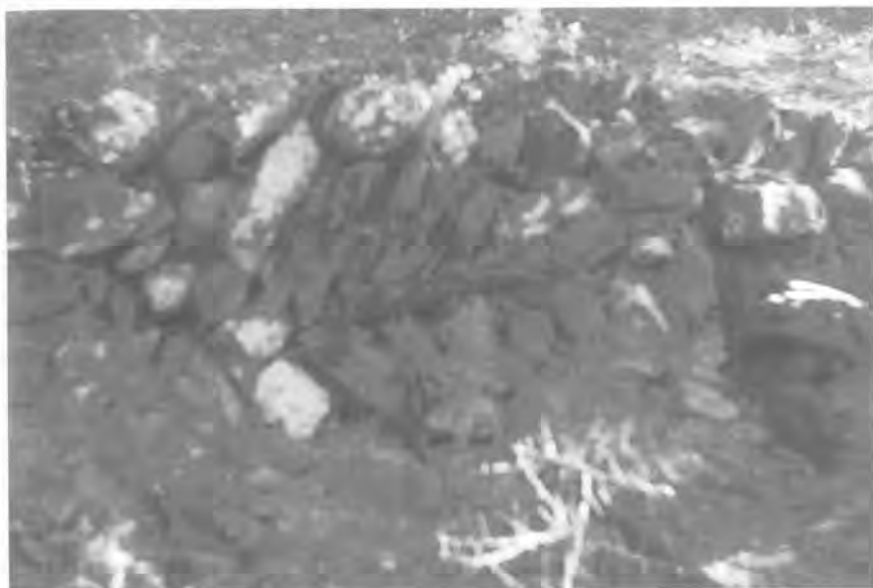
Amb motiu dels treballs topogràfics de la mina Vidal al seu pas pel solar conegut com "la bateria" trobarem que la galeria havia seccionat una sitja romana. Aquesta estava reblerta amb materials i runam de l'època (bàsicament fragments de teules), probablement relacionats amb l'assentament romà del temps del Baix Imperi, del qual s'han trobat evidències al carrer de l'Electricitat, darrera la gasolinera⁽¹⁾.

Poques dades hi ha de l'època visigòtica, temps d'inseguretat, de domini sarraí i posterior reconquesta. Com en altres llocs, la recuperació del territori és lenta, la població exigua. Probablement segueixen les pagesies de les antigues vil·les ibero-romanes, d'altres potser desapareixen. Les característiques de l'època fan que la població s'agrupi, no es viu al mateix lloc on es treballa, sinó plegats a redós de l'església. És possible que en aquests temps s'excavin els primers pous⁽²⁾.

(1) Pérez Conill, Jordi: Prehistòria i Història antiga, pàg. 109. Dins del llibre *Sant Just Desvern, un paisatge i una història*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1987.

(2) Baños, Fulgenci: *Sobre un Estudi Hidrològic de Sant Just*. Treball ciclostilat. Secció Excursionista Ateneu Sanjustenc. Sant Just Desvern, 1972.

El món medieval santjustenc, eminentment agrícola, amb pocs canvis rellevants pel que fa a la infraestructura hidràulica respecte a l'època romana, si exceptuem, potser, la construcció d'algun molí fariner o d'oli aprofitant les aigües de la riera⁽³⁾. Trobem també un primer indici que denota ja l'interès per les aigües que circulen per la vall de Sant Just Desvern en el registre dels documents existents a la Pia Almoina fet el segle XVI, que fa referència a una sentència donada pel batlle

Marge de suport d'una canal medieval procedent de la mina de ca n'Oiveres, on són de destacar les filades d'opus spicatum.

general, els consellers de la batllia general i Francesc Alda, batxiller en lleis, sobre el curs i les riberes de la riera de Botart a Sant Just Desvern (no hi apareix la data), malauradament aquest manuscrit no va ser trobat en la revisió de les fitxes que es va fer l'any 1982⁽⁴⁾.

(3) 26. El 15 de juny de 1306 Guillem Durfort concedeix llicència a Ferrer Moragues de servir-se de l'aigua que mourà un molí que està construint per regar les terres del mas Moragues situat a la parròquia de Sant Just Desvern. 62. El 7 d'agost de 1342 Mateu Gibert, fill de Guillem Gibert, de Sant Feliu de Llobregat i parròquia de Sant Joan Despi, ven a Guillem d'Horta, fill d'Arnau d'Horta, de la parròquia de Sant Just Desvern, la meitat dels drets sobre un molí que conjuntament amb el comprador posseïa a la propietat del mas Moragó, de Sant Feliu, sota el molí de Simó Bonanat, pel preu de 32 ll. i 10 s.b.

Baucells i Reig, Josep: *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: Inventari dels Pergamins.* Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona 1984.

I també els següents paràgrafs extrets de la transcripció d'un Capbreu de l'any 1347:

50. "Guillem Orta de dita parrochia de.S. Just desvern per cases possehia en la vila de.S. Just que tenia sots Señoria y alou de dits Señors de.S. Feliu de lobregat, E per la mitat de un molí possehia en dita parrochia .9. sous ha nadal es home propi ha prestacio de tots los sobredits mals usos."

68. "Bonanat Texidor de la parrochia de.S. Just desvern per la aygua que pren per un molí de cup possehex en dita parrochia de la riera de S. Just ha cens de .10. sous en la festa de nadal."

77. "Pere Gilabert de la parrochia de.S. Just desvern per una peça de terra possehia en lo loch dits sots lo Coll d'en botart ha cens de mige Quartera ordi ha.S. Pere y.S. Feliu en agost, E per la aygua que pren de les fonts e rieres des torrents del molí jusa de la riera de.S. Just .2. gallinas en la festa de nadal."

Guasch i Dalmau, David: *Els Durfort, senyors del Baix Llobregat al segle XIII.* Quaderns d'Estudis Santjustencs. I. Ajuntament de Sant Just Desvern. 1984.

(4) Baucells i Reig, Josep: *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: Inventari dels Pergamins.* Pàg. 173. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona 1984.

Pel que fa a construccions, cal ressaltar la volta apuntada que cobreix l'ampli vestíbul (2x5 m) d'accés a la mina de can Solanes (avui can Ristol de Muntanya), fa pensar que probablement sigui una construcció relacionada amb aquesta època medieval, encara que les filades de la base són ostentament d'opus spicatum, el que podria significar una procedència anterior.

El segle XIV, a la veïna ciutat de Barcelona, ja tenim constància de treballs de captació d'aigües a la muntanya de Montjuïc i conducció d'aquestes mitjançant canonades subterrànies limitades per diferents espiralls fins arribar al pla de la Boqueria, on es construí una font. Els treballs s'iniciaren l'any 1347 i s'acabaren el 1356⁽⁵⁾.

La primera referència documentada que trobem respecte a l'ús i aprofitament de les aigües del nostre entorn se situa en ple regnat d'Alfons IV el Magnànim, segon representant de la dinastia castellana a Catalunya, i consisteix en la Concessió del Dret d'Aigües a Guillem Arnau de Pastor per part del batlle general del Principat de Catalunya l'any 145⁽⁶⁾. Amb aquesta concessió, Guillem Arnau de Pastor obté el dret de prendre les aigües que circulin per la riera de Sant Just. A partir d'ací s'inicia la història de les mines santjustenques, ja que, com veurem més endavant aquests drets es faran valer en èpoques successives i aniran íntimament lligats a la història de la mina de la Torreblanca i de les mines Erasme i Falguera, la crònica de les quals hem cregut oportú desenvolupar a part en el punt 3.3.1. d'aquest mateix capítol.

Abans de prosseguir amb Sant Just Desvern, però, voldríem ressenyar un moment àlgid quant a nombre de captacions i nivell tècnic assolit en mineria d'aigua a la ciutat comtal a mitjan segle XVII. En tenim constància gràcies al manuscrit titulat *El Llibre de les Fonts*, elaborat per Francesc Socies, mestre fontaner de la ciutat, i datat l'any 1650. Aquesta obra explica detalladament, fins i tot amb alguns dibuixos, els elements que conformen la xarxa de minats que abasten la ciutat, la distribució, els accessos, l'estat en què es trobaven i algunes reflexions del mateix mestre fruit de la seva llarga experiència en l'ofici. Aquesta obra feta a instàncies del Consell de Cent, constitueix un compendi del saber acumulat fins a aquell moment pel que fa a infraestructura hidràulica subterrània i és remarcable la seva importància documental pel fet que aquests coneixements normalment eren transmesos únicament per via oral i molt sovint entre membres de la mateixa nissaga familiar, gelosos de guardar els secrets de tècniques i, sobretot, en aquest ofici, de localització dels minats. D'altra banda, aquest testimoniatge ja ens informa que la pràctica totalitat de les zones de captació

(5) *Voltes i Bou, Pere: Historia del Abastecimiento de agua de Barcelona.* Barcelona, 1967.

(6) Arxiu del Col·legi de Registradors de la Propietat. Comptadoria d'hipoteques de Barcelona. L'Establiment del 1451 es dedueix de la Concòrdia atorgada davant Francesc Y la escrivà de Barcelona, a Erasme de Gónima, Francesc de Paula de Dusai i Josep Falguera en data 10 de juliol de 1798. Document gentilesa de Llorenç Sans Fabregas, qui ho va consultar en dit arxiu. Actualment hi ha una còpia d'aquest escrit a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern.

Primera pàgina del Llibre de les Fonts, tractat que descriu les mines de Collserola i la xarxa de canalitzacions que nodrien la Barcelona del segle XVII. Fou escrit l'any 1650 per Francesc Sofies, responsable del manteniment d'aquest servei.

d'aigua de Barcelona se situaven al vessant sud de la serra de Collserola, exclusivitat que es mantindrà fins al segle XVIII⁽⁷⁾.

A Sant Just Desvern, si exceptuem la ja anomenada mina Erasme-Falguera, no hi trobem dades de minats fins passat el segon terç del segle XIX. Prèviament, volem citar, però, un parell de descripcions que ens il·lustren un xic pel que fa al tema de l'aigua al poble. La primera correspon a la resposta que donà el rector de Sant Just Desvern, Alonso de Castilla, al "Interrogatorio" que l'any 1789 Francisco de Zamora, auditor de l'Audiència de Barcelona, va enviar a les localitats

(7) Garcia i Fuertes, Gemma: *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*. Editorial Rafael Dalmau. Barcelona, 1990.

del Principat. Concretament la pregunta vint-i-set demanava *"La calidad del agua que se bebe, si es de río, fuente, pozo, balsa o algibe; si estas cosas son públicas o de particulares, y si las fuentes nacen en el pueblo o son conducidas por medio de aqueductos; y si hay lavaderos o abrevaderos públicos"*. La contestació del rector en aquest àmbit és molt genèrica, a més no respon seguint l'ordre del qüestionari, sinó que fa una descripció general del terme i de les ocupacions de la població, aportació rica en molts aspectes, però pobra pel que fa referència a les aigües, malgrat la concreció de la pregunta: *".... sólo pasa por medio de su término una riera, que no recibe otras aguas que las que se precipitan de las pendientes que hay en él. Esta riera corre de norte a mediodía, y aunque el curso que hace desde su origen hasta embocarse en el Llobregat a oriente de Sant Feliu del mismo nombre es sólo de 5 quartos de hora, en tiempos de lluvias copiosas es mui sobrado para causar algunos daños a aquel pueblo, como los causó efectivamente en la avenida del año de 1777."*

Veinte son las fuentes que se encuentran en todo el distrito que ocupa el término de este pueblo, las más de ellas poco abundantes, pero todas de aguas mui cristalinas y saludables, aunque no se les conoce otra qualidad particular. "

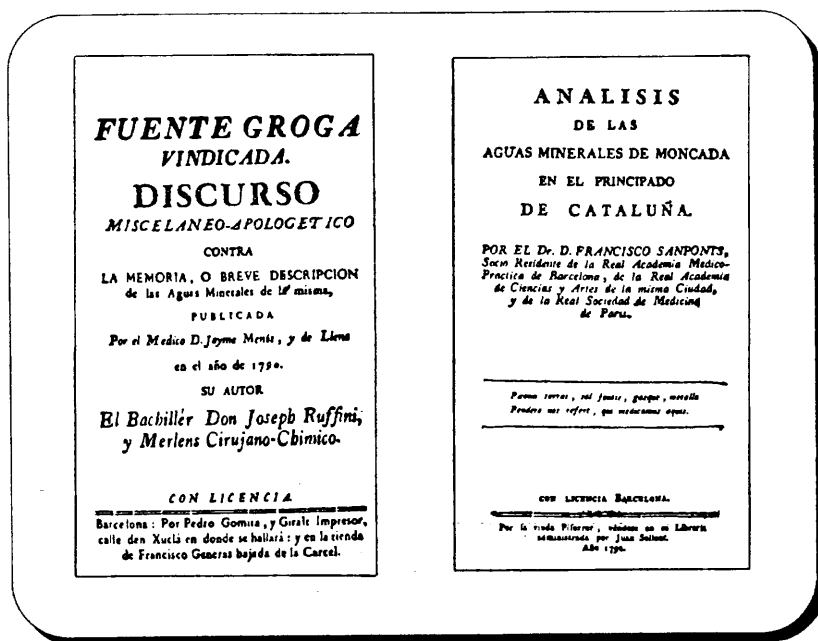
Una mica més endavant fa referència a l'existència de tres tipus de mines al terme municipal però totes elles de minerals sòlids, també parla del nombre de cases (diu que se n'hi comptabilitzen un centenar i vint-i-quatre d'escampades) i del seu estat de pulcritud: *"Sus casas son medianamente aseadas y con especialidad las de los labradores"*. No cita, però, cap mena d'abastament d'aigua (fonts públiques, pous particulars, el pou comunal) ni tampoc els sistemes d'evacuació d'aigües mortes (pous morts, clavegueram?).

La resposta del veí Sant Feliu de Llobregat a la qüestió vint-i-set és més explícita: *"El agua que se vebe es de fuente, que se dirige por medio de un conducto de los montes de San Justo; cuia fuente es propia de la casa de Dn. Josef de Falguera, (que tiene allí una heredad mui grande), pero con la obligación de darla al público para abasto del pueblo."*⁽⁸⁾ És clar que es fa referència a la mina Falguera.

La segona descripció és la que fa Pascual de Madoz al seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, que correspon ja al Sant Just Desvern de mitjan segle XIX, i diu textualment: *"..... contribuye a la fertilidad de este suelo, además de la laboriosidad de sus naturales, el abundante regadio que proporciona la riera que cruza el valle de E a O hasta el Llobregat, y las infinitas fuentes de buenas aguas, entre las que hay algunas minerales de conocida virtud para la curación de ciertas enfermedades."*⁽⁹⁾

(8) Codina, Jaume. Moran, Josep. Renom, Mercè: *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora.* Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1992.

(9) Renom, Mercè: *Les grans transformacions del segle XIX*, pàg. 327. Dins el llibre *Sant Just Desvern un paisatge i una història.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1987.

L'interès que despertaren les aigües a les darreries del segle XVIII queda prou palès en aquestes dues obres que tracten sobre les propietats d'algunes de les fonts del Collserola.

Veiem que en ambdues redaccions es ressalta l'abundància de fonts i en la segona es fa èmfasi en la bona qualitat d'algunes d'elles, en cap cas, però, es fa esment del tipus de captació i de si hi ha algun sistema de conducció cap als nuclis poblats.

Malgrat aquest nombre de fonts, moltes d'elles localitzades als vessants del puig d'Orsa, i d'algunes altres, ja en terme d'Esplugues, sembla ser que no eren suficients per abastar la guarnició militar del fortí de Sant Pere Màrtir, així ho fa saber el comandant d'aquest a l'alcalde de Sant Just Desvern, en una carta datada el 9 de juliol de 1839: *"Acabo de encargarme de este punto de orden del Excmo. Sr. Comandante General y reconocida la falta de agua que debe proveer ese pueblo dispondra V. pase á este punto una asemila con un hombre con los aparejos correspondientes, mañana sin falta pues así lo exige el mejor servicio a S.M. (que D.G. Dios guarde á V. su. a.) "Fuerte de San Pedro Martir 9 Julio 1839" "El Capn. Comte. José Pasqual"*¹⁰⁾.

La Catalunya del segle XVIII comença a ser objecte de canvis quant a estructura agrària. Íntimament relacionada amb l'anterior, l'aigua, recobrà de nou importància, i a resultes d'aquest fet, es generà una considerable documentació de tota índole, especialment jurídica, on les peticions de concessions, els plets i les reclamacions d'antics drets sobre aigües eren a l'ordre del dia.

(10) Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern (d'ara endavant AHM). Correspondència municipal. Any 1839.

També cobrà valor el treball dels especialistes, pouers i minaires eren cridats arreu. D'entre aquests, els de Sarrià adquiriren fama. Així, per exemple, trobem que l'any 1783 la "Companyia del lloch de Sarrià" tenia una cinquantena de minaires treballant en la construcció del canal del molí paperer de Gelida, i probablement va ser la mateixa gent la que dins la mateixa dècada construí o bé restaurà un total de quaranta-quatre mines d'aigua al vessant barceloní de Collserola, en un termini inferior a sis anys⁽¹¹⁾.

És a finals d'aquest segle, concretament l'any 1794, quan Erasme de Gònima reclama els drets, que ha adquirit recentment per compra, sobre les aigües de la riera de Sant Just. Aquest és l'únic cas documentat amb referència a Sant Just Desvern dins l'àmbit de les grans mobilitzacions que tingueren lloc al Principat durant el segle XVIII al voltant del tema de l'aigua.

Situats en ple segle XIX, és a partir de la dècada dels anys seixanta que comencem a trobar força documentació sobre l'obertura de minats. Sembla ser que es tracta d'un fenomen bastant local, si més no en l'àmbit del Baix Llobregat, ja que no tenim constància històrica que es produís en altres municipis de característiques equiparables quant al relleu. És clar que la problemàtica de les aigües existia arreu i que les poblacions del pla ho solucionaren de les formes més coherents amb la seva topografia, tot i aprofitant l'aquífer o bé, directament les aigües del riu Llobregat. Aquest és el cas, per exemple, de la construcció del canal de la Infanta per l'esquerra del Llobregat, per a la construcció del qual l'any 1817 es demanà aportació econòmica a l'Ajuntament de Sant Just Desvern, però aquest s'hi negà al·legant que no li afectava el terme⁽¹²⁾. Sabem també de l'existència de mines d'aigua a Esplugues de Llobregat, Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat i Viladecans, i probablement n'hi existeixen en moltes més poblacions, però almenys de les que coneixem podem dir que es tracta de casos aïllats i que no atenyen ni de bon tros l'envergadura de les santjustenques. Estic parlant de l'àmbit baixllobregatí (amb excepció de l'Hospitalet), és evident que no és el cas dels antics municipis i nuclis assentats a la falda de Collserola com Sarrià, Horta i Sant Gervasi, per exemple, que configuren juntament amb d'altres la gran Barcelona, els quals tingueren un pes específic en el tema de la mineria d'aigua, com ja hem apuntat anteriorment.

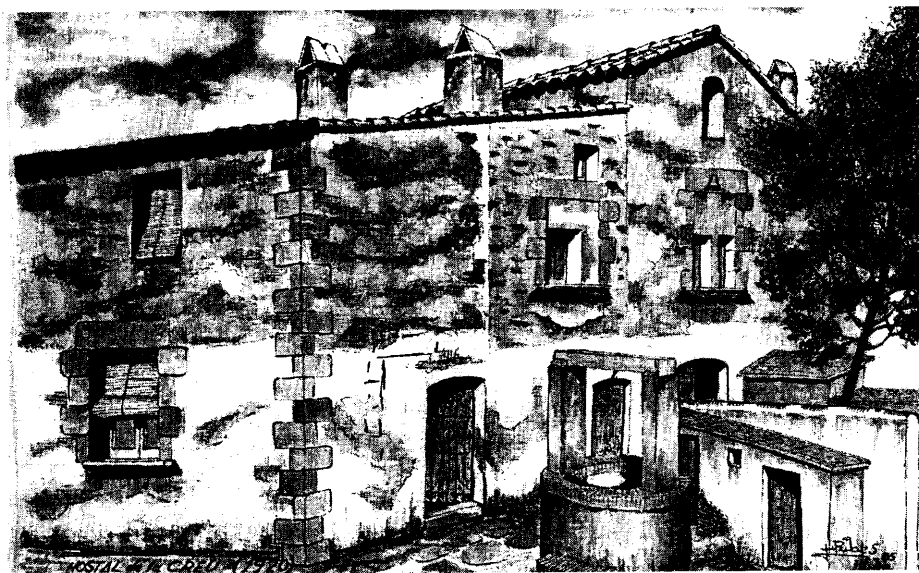
Tres seran els factors determinants d'aquesta impulsiva recerca d'aigua a Sant Just Desvern. Els dos primers, íntimament relacionats, són, d'una banda, el creixement demogràfic: l'any 1804 el nombre d'habitants del nostre poble és de 546, el 1830 és de 753, el 1845 de 790, l'any 1857 és ja de 961 habitants, al cens de

(11) Vilar, Pierre: Les transformacions agràries del segle XVIII català. Volum III de l'obra *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Edicions 62. Barcelona, 1966. Informació facilitada per Juli Ochoa.

(12) Arxiu patrimonial de can Cardona (d'ara endavant ACC). Documents del 10 de juliol i del 12 de setembre de 1817.

població del 1877 s'aprecia una davallada notable (804 persones), però tal com apunta Mercè Renom és molt probable que sigui una xifra falsejada a efectes tributaris, en tancar el segle hi consta una població que supera el miler d'ànimes (1887 amb 1.110 habitants, 1894 amb 1.115 habitants, i 1900 amb 1.101 habitants)⁽¹³⁾. Podem veure que la xifra es duplica, el mateix succeeix amb el nombre de cases. Alonso de Castilla, el 1789, en cita un centenar, repartides en tres nuclis consolidats (el raval de la Plaça, el raval de la Creu, i el raval de la Carretera) i vint-i-quatre cases disseminades, mentre que en la visita pastoral del 17 de setembre del 1887 se'n fan constar dues-centes vint-i-cinc, quinze de les quals són masos aïllats.

D'altra banda, com a factor a considerar, tenim les epidèmies. Ja a finals de l'any 1821 una passa de febre groga afecta fortament Barcelona, posteriorment les de còlera assotaren la població catalana, especialment a partir de la segona meitat del segle XIX: l'any 1854, el còlera que havia esclatat a Barcelona, i es va estendre

Vista de l'Hostal Vell l'any 1920, on s'aprecia en primer terme el pou del comú. Dibuix de Josep M. Ribes i Vivés.

a molts pobles de Catalunya, va fer a Sant Just la seva primera víctima el dia 9 d'agost, seguida el dia 15 de novembre de catorze més, entre elles, en sis dies, quatre de la família dels propietaris de la Torreblanca i el seu procurador⁽¹⁴⁾. Segons Josep Palos hi hagueren també pestes els anys 1865 i 1869⁽¹⁵⁾, de les quals no

(13) Renom, Mercè: *Les grans transformacions ...* SJDPH. pàg. 328, 329 i 330

(14) Tenas i Alibés, Antonino: *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern*, pàg. 213 i 214. Fidel R. Ferran, impressor. Barcelona, 1947.

(15) Palos Rodríguez, Josep: *Curs d'iniciació a la recerca històrica contemporània al Baix Llobregat: Les activitats econòmiques*. Sant Feliu de Llobregat, març i abril de 1994. Informació facilitada per Juli Ochoa.

tenim referència al nostre terme. Sí de la que l'any 1884 es va escampar pel Principat, que no va produir cap víctima a Sant Just Desvern, motiu pel qual l'any 1885 fou restaurada la Capella del Santíssim⁽¹⁶⁾. L'any 1892 torna a haver-hi notícies de pesta, aquest cop a Europa, així consta en un fullet datat de 18 de juliol que la *Junta Provincial de Sanidad* envia als ajuntaments, on es donen un seguit de preceptes per a la prevenció i cura de l'epidèmia de còlera que afecta Europa en aquells moments i on s'insisteix singularment a tenir cura en la captació d'aigües⁽¹⁷⁾.

Relacionat amb l'increment de la demografia, trobem les causes d'expansió del còlera, malaltia d'origen asiàtic que es transmet mitjançant la contaminació de les aigües i dels aliments per defecacions infectades. Hem de pensar que en aquells moments no existeix cap xarxa de clavegueram i que el sistema habitual d'evacuació d'aigües fecals consisteix en els anomenats pous morts, dipòsits excavats en el terreny, on es dispositen les aigües brutes que van sent absorvides pel mateix terreny segons llur permeabilitat. Al mateix temps, l'abastament d'aigua és particular, a base de pous excavats a l'eixida o pati clos al descobert annex a l'habitatge, pati que molt sovint s'utilitza per al conreu d'hortalisses i per a la cria d'aviram i d'algun porc, tot això cenyit al consum casolà. És segur que les condicions d'aquests patis, especialment on hi havia bestiar, afavorien la proliferació de rosegadors, moltes vegades elements transmissors d'epidèmies i malalties. Qui no tenia prou recursos podia anar a buscar aigua al pou del comú situat al raval de la Creu davant de l'Hostal Vell, hostel que tancà definitivament el primer terç del dinou. Entre les funcions de l'hostaler que es fan constar en el contracte d'arrendament del 1808 se citen les de netejar el pou i tenir-hi corriola, corda i galleda⁽¹⁸⁾.

No és d'estranyar, doncs, que en augmentar la densitat edificatòria i d'habitants, amb les característiques de subministrament i evacuació d'aigües ara descrites, hi hagués una contaminació de l'aquífer freàtic en més d'un indret, que ocasionava el corresponent ensurt. No hem trobat cap document local que doni constància d'aquest problema, i de fet a moltes llars del poble s'ha estat utilitzant l'aigua de pou fins molt recentment, encara que sí que han canviat les condicions d'evacuació. De totes maneres sí que devia haver-hi una creixent preocupació alhora que una major conscienciació sanitària.

Paral·lelament a aquests fets, en el món agrícola català es produïen una sèrie de transformacions, tant des del marc jurídic, amb la promulgació de les lleis desamortitzadores de Mendizábal l'any 1836 i les de Madoz l'any 1855, com des del punt de vista tecnològic. Amb la intensificació dels cultius es van començar a usar els adobs químics, afavorits per l'avenç de la indústria química amb fàbriques com

(16) Tenas i Alibés, Antonino: *Notes històriques* pàg. 214.

(17) AHM: Correspondència municipal. Any 1892.

(18) Renom, Mercè: *Les grans transformacions* SJDPH, pàg. 386

l'Agricultura Catalana (1863) i la Cros (1904), s'aplicaren les tècniques de rotació de conreus, i prengué importància l'extensió dels cultius de regadiu, que augmentaven considerablement la rendibilitat agrícola. Una hectàrea de regadiu produiria vint vegades més que una hectàrea de secà, encara que el seu conreu costés una mica més i requerís, això sí, una inversió econòmica important⁽¹⁹⁾.

El món rural santjustenc del segle XIX és territori eminentment de secà, amb producció de blat, ordi, vi i oli, a més el 80% de la renda agrària és en mans de veïns de Sant Just Desvern, molts d'ells en règim emfitèutic, a diferència d'altres poblacions baixllobregatines, on la burgesia barcelonina s'ha convertit en propietària de grans explotacions, arribant en alguns casos a tenir més del 50% de la renda agrària local⁽²⁰⁾. Això motiva que a Sant Just Desvern no hi hagi una forta inversió capitalista i és un dels motius pels quals la transició cap a la modernització rural serà un fenomen més pausat. Un altre aspecte que alentí l'evolució cap al regadiu, fou la preponderància que seguia tenint la vinya, malgrat l'oidi i la fil·loxera, els empelts amb ceps americans allargaren la vida de moltes vinyes fins ben entrat el segle XX.

El primer pas cap als conreus que demanen més aigua fou la introducció d'arbres fruiters (presseguers, pruners, cirerers, mandariners, figueres) als voltants del canvi de segle, entre els quals destacava el taronger, que es cultivà preferentment a les masies de can Carbonell, ca n'Oiveres, can Padrosa, can Fatjó, can Vilà, can Coscoll, can Gelabert i can Melich.

A mesura que ens anem introduint al segle XX, l'horta va prenent importància amb el cultiu de verdures, pèsols, patates, tomàquets de penjar i especialment les herbes per al brou. Aquests productes es portaven dos o tres cops per setmana a vendre als mercats de Sarrià, Gràcia i al Born de Barcelona, i eren una bona ajuda a l'economia de cada masia. Les masies que a primers del vintè segle es destacaren en l'horta foren can Roldan, can Coscoll, can Biosca, can Fatjó, can Marlès i can Cortès⁽²¹⁾. No tenim dades explícites de la Torreblanca, però sí que sabem que l'any 1883 té cultius de regadiu⁽²²⁾ i que el 1918 té un dels rendiments més alts⁽²³⁾. La implantació progressiva del regadiu accentuà la necessitat d'aigua al camp, necessitat que es manifestà en la recerca minuciosa, en el bastiment de nous pous i mines, en l'aprofitament d'antics instruments d'irrigació abandonats, en la construcció de safareigs i instal·lació de sínies.

La demografia, la sanitat i l'agricultura són, doncs, els aspectes incentivadors de la construcció de minats a Sant Just Desvern, els dos primers

(19) Vilar, Pierre: *Historia de España*. Librairie Espagnole. París, 1971. Informació facilitada per Juli Ochoa.

(20) Renom, Mercè: *Les grans transformacions* SJDPH.

(21) Reverter, Miquel: "Evolució agrícola a Sant Just", *La Vall de Verç*, núm. 8,9 i 11, octubre, novembre 1979 i gener 1980 i també Gironès, Joan: "L'agricultura a les nostres masies" *La Vall de Verç*, núm. 45, 46, 47 i 48, febrer, març, abril i maig 1983.

(22) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1883.

(23) Renom, Mercè: *Les grans transformacions* SJDPH. pàg. 376.

afecten primordialment els tres nuclis poblats i el tercer, eminentment econòmic, relacionat amb el món de les masies. Aquesta diferenciació comportà també a priori dos tipus distints de promotors: d'una banda personatges adinerats que es fan dur les aigües fins a llurs residències amb mines de llarg recorregut que van donant aigua a diferents particulars, bé per dret de pas de la mina, bé per venda directa de part de l'aigua; i d'altra banda, els pagesos amb mines més modestes per a la despesa de casa i de l'hort. De moment, però, ambdues iniciatives són de caire individual.

Cal tenir en compte, també, que al segle XIX no s'havia resolt del tot el problema de l'elevació de les aigües profundes dels pous, es desconeixia la bomba elèctrica, i les incipients bombes de vapor eren aparatoses i de cost excessiu per a la modesta economia individual. Calia cercar l'aigua en cotes elevades per a garantir el seu escolament cap a nivells més baixos. Per a tal empresa la construcció de minats era ideal, fins i tot assequible per a petits propietaris i masovers.

L'any 1862 comencen els treballs d'excavació de la mina Vidal, que haurien de portar les aigües des de can Cortès fins a can Rosàs, finca que Bartomeu Vidal posseïa a la veïna Esplugues⁽²⁴⁾.

Un primer conat de creació d'una companyia general d'aigües d'àmbit barceloní i rodalies s'entreveu a partir d'una carta que la Secció de Foment del Govern de la Província de Barcelona remet a l'Ajuntament de Sant Just Desvern per tal que aquest deliberi sense demora la conveniència de subscriure's a un projecte d'abastament d'aigües presentat per Raimon Reventós i Manuel Escuderas, projecte o expedient que fou inserit en el Butlletí Oficial número 234, de 29 de setembre de 1865⁽²⁵⁾. No tenim notícia de la reacció municipal davant la proposta, però és evident que no hi hagué continuïtat en l'afer.

L'any 1868 trobem un document que detalla el que cobrarà Dídac Mans (miner) per la mina d'aigua que farà al Mas de Francesc Cardona: *"Comta dels jurnals quempleat Diego Mans y compañía per fer la Mina en la Propietat anomenada más de Francisco Cardona Propietat suya comensan á 14. de Abril á 29. de Juriol añ 1868.*

	Ro. =	y =	Mr.
Per 1 jornal de Diego Mans per tira nibells.	16. "		0. "
Per 162 jurnals y 1/2 de homa a 13 r. un Son	2113. "		0. "
Per 8 LL de ferru de tascons á 15 cuartus LL	14. "		0. "
Per 2 manacs á 2 r. un Son	4. "		0. "
Suma total	2147. r		0. m.

(24) Registre de la Propietat d'Esplugues de Llobregat. Finca 74, inscr. 9.

(25) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1865.

*He Recibido del Señor Francisco Cardona dita cantidad á 30 de Julio año 1868.
Diego Mans*⁽²⁶⁾.

L'any 1871, amb data 6 de desembre, es rep a l'Ajuntament una oferta per part d'un tal Josep Cirera de la Secció de Foment del Govern Civil per abastir d'aigües els pobles de la conca de la riera de Rubí (inclòs Sant Just Desvern !)⁽²⁷⁾.

En una visita efectuada el febrer de 1982 a can Padrosa per un equip del futur llibre d'història es fa un inventari de la documentació patrimonial, on hi ha "Documentació de la construcció de la mina de can Padrosa. 1872". Posteriorment (gener 1990), en conversació amb el senyor Padrosa s'ha esbrinat que aquesta documentació no existeix i que la menció anterior fa referència a una data gravada en el llinar de l'esmentada mina, de la qual cosa es dedueix que 1872 fou la data de construcció⁽²⁸⁾.

El primer intent seriós amb una òptica global per tal d'abastir d'aigua les poblacions baixllobregatines i Barcelona el realitzà la *Empresa Concesionaria de Aguas Subterráneas del Río Llobregat*, que com indica el seu nom pretenia explotar el corrent subalvi del riu. L'empresa es constituí el 18 de febrer de 1871 com a societat anònima i començà l'explotació de la Concessió amb tot un seguit d'entrebancs econòmics. A Sant Just Desvern, hi trobem una carta signada per un tal Roperto, enginyer en cap de l'esmentada empresa, que en data 28 de desembre de 1880 s'adreça a l'Ajuntament dient: "*Esta Empresa de la que tengo el honor de ser el Ingeniero, està llevando á cabo una obra de verdadera utilidad pública, como lo és la conducción de una muy considerable cantidad de agua a Barcelona y pueblos limítrofes; y a fin de poder presentar al público, una Memoria o proyecto con las tarifas de precios, y un plano general desde el rio Llobregat hasta el Besós, solicita del ilustrado Municipio de su digna presidencia, le permita sacar una copia del plano de esa población que a la par de poder completar el plano general antes mencionado, servirá para los estudios que la Empresa hace para el abastecimiento de aguas*"⁽²⁹⁾. No hem trobat dades posteriors que ens confirmin la realització o no d'aquesta còpia, suposant que existís un plànol del terme.

L'empresa, havent esgotat els recursos, fou declarada en bancarrota el 20 de març de 1883, i va ser absorvida l'any 1897 per la *Société Générale des Eaux de Barcelone* (futura S.G.A.B.) en haver comprat la pràctica totalitat de les accions⁽³⁰⁾. El 13 de juny de 1879, es promulga la nova Llei d'aigües. Al capítol quart es parla expressament del domini de les aigües subterrànies (vegeu el capítol *Les mines d'aigua i el Dret en el decurs del temps*, per Coral Torra i Juli Ochoa).

(26) ACC: Document de 29 de juliol de 1868.

(27) AHM: Correspondència municipal. Any 1871.

(28) Font oral: Joaquim Carbonell i Jordi Amigó.

(29) AHM: Correspondència municipal. Any 1880.

(30) *Los Servicios de la Sociedad General de Aguas de Barcelona*. SGAB. Barcelona, 1925.

Amb data 7 d'octubre de 1885 se signa el contracte entre els senyors Miquel Madorell Padrosa i Jaume Madorell i Modolell, propietaris de Sant Just Desvern, i els minaires Josep Vives Pal, Joaquim Clavell Escriu i Josep Oliveras Borrell, veïns respectivament de Sant Just Desvern, Barcelona i el Masnou. Aquest serà l'inici de la mina dels Casalots, també dita de la Cera o de l'Hostal Vell, que durà l'aigua des del Pedró fins a can Ginestar⁽³¹⁾.

L'1 d'abril de 1883, Ramon Puigdevall Ferran, en qualitat d'apoderat general de Catalunya del marquès de Monistrol, envia una instància a l'Ajuntament de Sant Just Desvern, en què sol·licita permís per reformar un edifici de la Torreblanca per destinar-lo a "casa de màquines". Adjunta un plànol de planta, secció i façana principal a escala 1:100. El 27 d'abril l'enginyer d'Obres Públiques (la carretera és competència d'Obres Públiques) emet un informe positiu on es fa constar que la utilitat de l'edificació és contenir les màquines que elevaran les aigües per al reg de la propietat⁽³²⁾. És de suposar que aquestes aigües són les provinents de la part que li pertoca de la mina Erasme - Falguera, ja que encara no hi ha constància que s'hagi construït la mina de Les Fatjones - Torreblanca.

Dins els documents corresponents a l'exercici econòmic del 1890, trobem que s'esmenta l'existència d'un pressupost de despeses per a la col·locació d'una bomba al pou de la plaça de l'església, signat a 1 de maig de 1890 per l'alcalde Andreu Biosca⁽³³⁾.

El 23 d'octubre del mateix any se celebrà l'obertura oficial del carrer del Marquès de Monistrol en honor al difunt Josep M. Escrivà de Romaní i de Dusai, i a continuació la comitiva s'adreçà al carrer de Badó on s'inaugurà la primera font pública del municipi⁽³⁴⁾. Aquesta font emplaçada al mateix indret que l'actual, s'alimentava amb el quart de ploma cedit de la mina dels Casalots, segons acord de 6 de setembre de 1890 entre la corporació municipal i el propietari de can Ginestar senyor Modolell⁽³⁵⁾.

La construcció de la font costà 649,18 pessetes, que es repartiren de la manera següent: 479,50 pessetes a Rafael Malaret Casas pels treballs i materials emprats, 65,68 pessetes a Antoni Bausili de Sant Feliu de Llobregat pel subministrament de la font, 27 pessetes a Andreu Biosca per buidar el terreny d'emplaçament, 51,50 pessetes a Salvador Coca pels rajols, i 5 pessetes a Pere Canut (no consta per quin concepte). Al rebut de Rafael Malaret (amb data de 26 de febrer de 1901) trobem l'especejament dels jornals i de la mà d'obra: 10 jornals de picapedrer a 7 pessetes / jornal, 12 de paleta a 4 pessetes, 12 de manobra a 2,50 pessetes, 6 jornals de carro a 12 pessetes cadascun, 6 carretades de pedra, 4 de sorra,

(31) Arxiu històric de protocols notariaus de Sant Feliu de Llobregat. Notari Crehuet, núm. 99, volum 3r.

(32) AHM. Expedients municipals d'obres. Any 1883.

(33) AHM: Comptes municipals. Lligall 525-3. Anys 1890 a 1900.

(34) Grup Espeleològic Rats Penats. Joaquim Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba, un polifacètic aristòcrata vinculat a la història de Sant Just Desvern. *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs II*. Centre d'Estudis Santjustencs. Andorra, 1990.

(35) Aquest acord es comenta en un escrit posterior de l'Ajuntament. AHM: Correspondència municipal. Any 1904.

1.700 maons, ciment i guix. Per la factura de Salvador Coca, que especifica les dades de subministrament dels maons, sabem que els treballs de paleta començaren el dia 2 d'agost i el dia 1 d'octubre entregava els darrers 500 maons, al preu de 2,80 pessetes cada cent maons⁽³⁶⁾.

Una instància amb data de 24 de juny de 1891 presentada per Francesc Cortès, jornaler, constitueix un dels primers documents que estan relacionats amb la mina de Les Fatjones - Torreblanca. La petició a l'Ajuntament consisteix a obrir una rasa d'un metre de fondària pels carrers de la població i la col·locació posterior de canonada per a l'abastament d'aigua als veïns. La instància està feta per un escriptor, ja que com diu al peu d'aquesta *"a ruego y presencia de Francisco Cortés"*

Casa del marquès de Monistrol al núm. 25 de la Riera de Sant Joan de Barcelona, seu inicial de la Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern.

(36) AHM: Comptes municipals. Lligall 525-3. Anys 1890 a 1900.

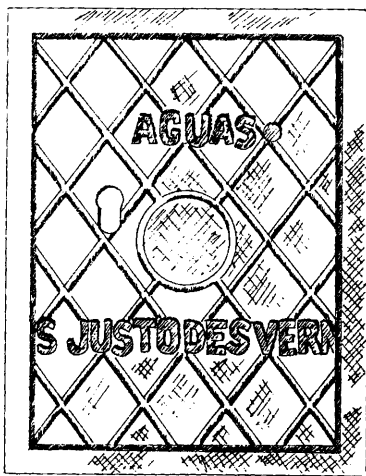
que no sabe firmar". En la sessió del dia 30 de juny, la corporació municipal acorda concedir el permís sol·licitat, sense que s'hagi d'abonar cap mena de retribució ni arbitri, atès l'interès públic del projecte: "*dada la escasez de aguas con que cuenta el vecindario*"⁽³⁷⁾.

No tenim dades de quan començaren els treballs d'excavació de la mina, però és de suposar que ja estarien molt avançats, sinó acabats, quan Cortès ja vol posar canonades per al subministrament a la població.

L'11 de març de 1892, l'apoderat del marquès de Monistrol, Ramon Puigdevall, conjuntament amb Francesc Cortès i Andreu Biosca, presenten una instància a l'Ajuntament, en la qual comuniquen que s'han constituït en societat per a l'exploració de les aigües i sol·liciten que el permís donat anteriorment (juny de 1891) a Francesc Cortès es faci extensiu a la societat. El document diu que acompanyen els plànols i la memòria, però malauradament aquests no s'han trobat⁽³⁸⁾. Aquest projecte torna a esmentar-se en un inventari de la documentació municipal fet posteriorment, l'any 1906, on apareix: "*Un libro proyecto para alumbramiento de aguas potables en este término, del año 1892*"⁽³⁹⁾.

La Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern s'establí des d'un començament al carrer de la Riera de Sant Joan, número 25 de Barcelona, atorgant els poders de representació a Ramon Puigdevall Ferran, administrador del marquès de Monistrol, segons escriptura de 30 de setembre de 1892, davant del notari Melcior Canal i Soler⁽⁴⁰⁾.

Aquest any 1892 deuria haver-hi força moviment pels carrers de Sant Just Desvern, una mostra n'és la instància que presenta el 3 d'agost Rosa Campderros Carbonell, propietària de l'establiment anomenat "El Colomar", situat al carrer de Badó, per sol·licitar permís per realitzar les obres necessàries per portar l'aigua des de la via pública fins al seu local, un cop que ha obtingut l'abonament a la *Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern*⁽⁴¹⁾.

Trapilló de la Companyia d'Aigües que albergava l'aixeta de pas de cada presa particular. Dibuix de la peça original existent a can Cardona.

(37) AHM: Expedients municipals d'obres, 25 de juny - 3 de juliol, 1891.

(38) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1892.

(39) AHM: Correspondència municipal. Any 1906.

(40) ACC: Pòlissa de venda de la Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern a favor de D. José Cardona Planas. Barcelona, 15 novembre 1893.

(41) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1892.

Una altra és també la instància que presenta aquest cop Ramon Puigdevall i Ferran com a administrador de la societat d'aigües, on exposa que té necessitat de fer un desguàs per a les aigües sobrants de la mina del Torrent Bo i canalitzar-les pel carrer de Badó, al·legant, al mateix temps, la utilitat que aquesta claveguera tindrà per al veïnat ⁽⁴²⁾.

També aquest any es porten les aigües santjustenques fins a les poblacions veïnes de Sant Feliu de Llobregat i d'Esplugues de Llobregat. Pel que fa a aquesta última, així ho explica mossèn Esteve Carbonell: "De sempre, l'aigua amb què compta la població no és suficient. És del nostre record com la gent, amb cànirs, anava a copsar aquest element primordial a les fonts d'aigua de les cases que tenien aigua de mina. La majoria de les cases se servia de l'aigua de pou excessivament fluixa i poc econòmica per a l'ús culinari i per al rentatge. Afortunadament ara es pot donar per resolt aquest afer. A últims del segle passat comença Esplugues a gaudir d'aigua potable de procedència dels pous de captació de les muntanyes de Sant Just. La societat d'aigües de Sant Just Desvern, durant l'any 1892, les va portar a Esplugues i el 25 de gener de 1893 signà un contracte amb el nostre Ajuntament de provisió d'aigua a les fonts públiques de la població." ⁽⁴³⁾.

Antiga trapa de registre que encara podem observar al carrer de Sant Josep a la veïna localitat de Sant Feliu de Llobregat.

(42) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1892.

(43) Carbonell, Esteve: *Monografia històrica d'Esplugues de Llobregat*, pàg. 51. Barcelona, 1949.

Durant l'any 1893 segueixen les compres d'aigua i els abonaments a la societat d'aigües per part dels santjustencs, així ho demostra per exemple la pòlissa de venda subscrita el 15 de novembre per Josep Cardona Planas, que comprà un cabal de 2.000 litres diaris (una ploma) per la quantitat de 2.200 pessetes⁽⁴⁴⁾.

També ens aporta dades la pòlissa d'abonament d'1 de juliol de 1893, a favor d'Antoni Comas Ribas de Sant Feliu de Llobregat, per la quantitat de 5,60 pessetes per un octau de ploma trimestral. A l'esmentada pòlissa trobem rectificades manualment la quantitat de litres d'aigua que corresponen per ploma, l'imprès diu "*por cada pluma de 2.200 litros*" i també "*por cada media pluma de 1.100 litros*", l'esmena les converteix en 2.000 i 1.000 litres respectivament, fent-ho constar així "*Valen los enmendados=2000=1000=de la condición 11ª de esta contrata*"⁽⁴⁵⁾.

En el Ple municipal del 6 de desembre de 1893, s'acordà exigir a la companyia d'aigües del poble, la compensació material que havien pactat amb anterioritat, per haver-li concedit els permisos d'obres i canalitzacions pels carrers del municipi. Aquesta consistiria en la donació per part de la companyia, d'una ploma i mitja d'aigua al municipi, a repartir en tres fonts públiques. En la mateixa sessió s'acordà instal·lar les tres fonts pels carrers del poble i comunicar-ho a la societat d'aigües per tal que fes efectiva la portada d'aigua a cadascuna de les fonts, una a la Carretera, una al carrer del Marquès de Monistrol, i una tercera al carrer de Campreciós.

El 8 de desembre s'envià una còpia de l'acta de la sessió municipal al gerent de la companyia d'aigües. El 12 de desembre, es féu públic un ban per convocar els paletes del poble a concurs per a la construcció de les fonts. El dia 15 ja havien escollit la millor oferta (la presentada per Rafael Malaret) i s'ordenava que comencessin les obres. En data 21 del mateix mes, Rafael Malaret presentà el pressupost per la quantitat de 467 pessetes pel subministrament de tres fonts amb pica de ferro, aixeta de palanca, canonada del número 12 de plom, trapilló, i aixetes, a pagar en quatre terminis, el primer a últims de març, el segon a últims de juny, el tercer a últims de setembre, i el quart a finals d'any. Amb la mateixa data tenim el contracte per la mà d'obra, que presentà Magí Campreciós, per un import total de 312,25 pessetes.

El mateix dia 21 de desembre es comunicà l'ordre a la companyia d'aigües per tal que tingués a punt la presa amb l'aigua estipulada per cada font per al dia de la inauguració, que seria el dia de Nadal (o sigui, al cap de quatre dies). El dia següent, la societat d'aigües adreçà una carta a l'Ajuntament on li comunicava que havia rebut l'ofici, i que tindria a punt la ploma i mitja d'aigua per al dia 24, i sol·licità de l'Ajuntament un document a favor de l'esmentada societat⁽⁴⁶⁾.

(44) ACC: Pòlissa de venda de la Sociedad de Aguas Potables de San Justo. Novembre, 1893.

(45) Pòlissa d'abonament, núm. 106, de la Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern, a favor d'Antoni Comas Ribas, de Sant Feliu de Llobregat, datada l'1 de juliol de 1893. Xerocòpia cedida gentilmente per Jordi Amigó.

(46) AHM: Expedient municipal d'obres. Any 1893.

Solar on estaven ubicats els dipòsits d'aigua per al subministrament de la població (caseta baixa situada al fons). Fotografia de Pere Brull feta a la dècada dels cinquanta.

La construcció dels dipòsits que recollien l'aigua provinent de la mina de Les Fatjones, que es localitzaven en un solar al costat del mercat municipal, on avui hi ha el Supermercat Elena, és probablement també d'aquest any 1893, o potser fins i tot de l'anterior 1892, en tot cas la seva existència queda confirmada per una carta de l'apoderat de la societat d'aigües, Ramon Puigdevall, on es demana permís a l'Ajuntament per aixecar una paret de tanca al solar del dipòsit repartidor del carrer del Raval, acompanyant dos plànols de d'aquesta parcel·la⁽⁴⁷⁾. Com a nota anecdòtica, cal comentar que la clau dels antics dipòsits resta actualment penjada en una de les parets de l'esmentat Supermercat Elena.

El 29 de desembre de 1893, Ramon Puigdevall Ferran, apoderat del marquès de Monistrol, Josep Cardona Planas, alcalde de Sant Just Desvern, i Josep Comas Petit, síndic del mateix Ajuntament, compareixen davant de Jacint Muntanyola Soldevila, notari de Sant Feliu de Llobregat, per deixar constància dels pactes establerts entre la *Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern* i l'Ajuntament:

1. Ramon Puigdevall entrega a l'Ajuntament de Sant Just Desvern, una pòlissa de venda d'una ploma i mitja d'aigua a perpetuïtat, per tal que el municipi la destini a l'abast del públic en forma de fonts. De tal forma que aquesta

(47) AHM: Expedients varis barrejats.

quantitat d'aigua serveixi de pagament i compensació dels drets que pogués exigir l'Ajuntament per concepte d'obres i canalitzacions per la via pública.

2. Els senyors Josep Cardona i Josep Petit, en nom de l'Ajuntament, accepten la pòlissa de venda, manifestant que amb ella queda compensat l'Ajuntament, i prometent no exigir mai més al marquès o als seus representants, cap quantitat per drets de canalització o per reparacions.

3. Ramon Puigdevall accepta la promesa de l'Ajuntament i es compromet allora a córrer amb les despeses necessàries per a noves canalitzacions o reparació de les existents, sense exigir res a l'Ajuntament, i a deixar la via pública en l'estat en què es trobés abans de les obres.

En aquest document es fa constar també, que la societat d'aigües ha quedat refosa en la persona del marquès de Monistrol i d'Aguilar, que ha comprat els drets dels seus copartícpis Andreu Biosca i Francesc Cortès⁽⁴⁸⁾. Joaquim Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba, marquès de Monistrol, passà així a ostentar individualment els drets d'explotació de la mina de Les Fatjones. Aquest mateix any 1893, fou nomenat president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, institució fundada el 1851 que va contribuir de manera notable a la difusió dels avenços tecnològics en el camp de l'agricultura. Aquest càrrec el conservà fins a la seva mort, l'any 1897⁽⁴⁹⁾.

El 3 d'abril de 1894, la societat d'aigües envia una carta a l'Ajuntament, on es comunica que la societat ha quedat refosa en un únic soci, el marquès de Monistrol, i demana permís per obrir una rasa per conduir les aigües sobrants del dipòsit del carrer del Raval fins a trobar un ramal existent davant la casa de Miquel Mallol, situada al final del carrer de Badó⁽⁵⁰⁾.

En un plànol, datat del 22 de juliol, que acompanya el projecte d'urbanització d'uns terrenys propietat de Francesc Cardona, apareixen grafiats el repartidor del capdamunt del carrer de Badó i el recinte del dipòsit general del carrer del Raval, al costat d'un terreny propietat de l'Ajuntament (l'actual mercat municipal)⁽⁵¹⁾.

Dins l'exercici econòmic municipal corresponent a 1895-1896, en el capítol corresponent a obres públiques, apartat 3r. d'entreteniment de fonts i canonades, apareix la despesa de 251'25 pessetes, que es detalla de la forma següent: 10 pessetes a Narcís Font i Domènec Melchor per arreglar un abeurador, 18'75

(48) Arxiu Històric de Sant Feliu de Llobregat: Protocol Notarial de Jacint Muntanyola i Soldevila, any 1893. Folis 1239 R - 1242 V. Dades facilitades per Juli Ochoa.

(49) J. Maspons Camarasa: *Agricultura, Geografia General de Catalunya*, pàg. 603. Barcelona, 1916.

(50) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1894.

(51) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1894.

pessetes pagades l'1 de gener a Ramon Puigdevall pel cànon de mitja ploma d'aigua, 11 pessetes a Ignasi Ribas, lampista de Sant Feliu de Llobregat, per la factura de 26 d'octubre de 1895 en concepte de soldadures i reparacions a les fonts dels carrers Marquès de Monistrol, Carretera, i davant de cal Sastre, 200 pessetes a Rafael Malaret per arreglar les fonts, i 11,50 pessetes a Ignasi Ribas per la factura de 26 de juliol de 1896 per reparacions a les fonts.

Font situada al capdamunt del carrer del Marquès de Monistrol. Actualment desapareguda.

En l'exercici del 1896-1897, l'única despesa del capítol la constitueix la quantitat de 18,75 pessetes, pagades l'1 de gener a la societat d'aigües pel cànon de mitja ploma d'aigua per a les fonts.

Durant el període 1897-1898 el dispendi és de 37,90 pessetes, 18,75 pessetes a Ramon Puigdevall pel cànon d'aigua de les fonts, i les 19,15 restants pagades a Ignasi Ribas per arreglar les fonts de cal Sastre, de la Carretera, i efectuar soldadures a l'escorxador.

1898-1899, capítol 6è, obres públiques, entreteniment de fonts i canonades: 96,15 pessetes, les primeres 18,75 pessetes pagades religiosament a l'empresa d'Aigües l'1 de gener, 5,40 pessetes a Ignasi Ribas per arreglar la font de la Plaça, dues reparacions de la font de baix la Carretera, i soldadura a l'escorxador, de les 72 pessetes restants només consta "*por reparación de fuentes*", sense especificar qui rep els emoluments ni on s'han fet els treballs. Cal fer constar

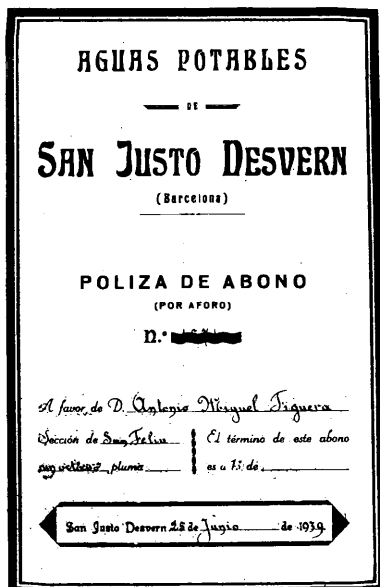
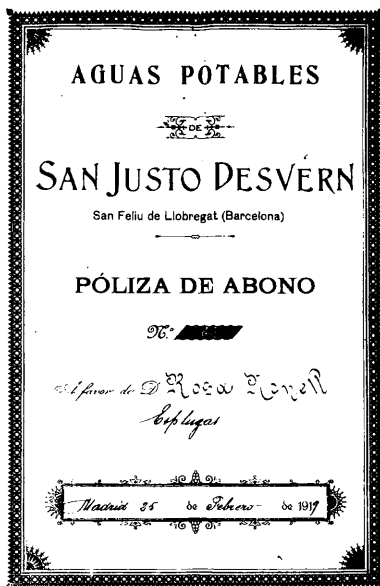
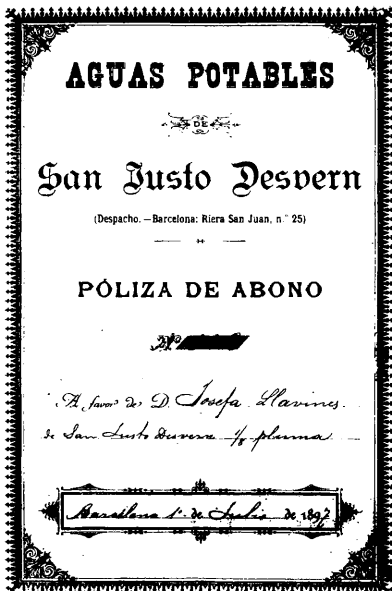
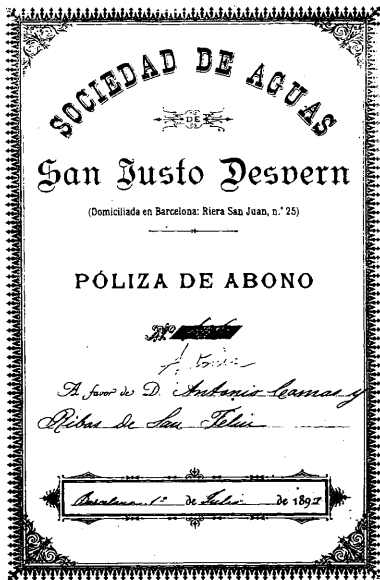
que aquest any el rebut de la societat d'aigües potables de Sant Just Desvern el signa un nou administrador, un tal Bertrán.

1899-1900, desapareix el pagament a la companyia d'aigües, l'únic càrrec dins l'apartat de "*fuentes y cañerías*" és la suma de 24 pessetes a Ignasi Ribas⁽⁵²⁾.

D'una pòlissa d'abonament de la societat d'aigües a favor de Josefa Llavínés, extesa l'1 de juliol de 1897, per la quantitat d'un octau de ploma (250 litres), extraïem d'entre d'algunes, les condicions següents:

- Els abonaments es fan pel termini mínim d'un any i un màxim de tres anys. Es consideren renovades automàticament si no hi ha avís previ per cap de les parts.
- Cada immoble només pot tenir una connexió.
- Hi haurà una clau d'aforament dins una troneta de registre, a la via pública, per cada ramal particular. Els materials de l'aforament: claus, aixetes, trapillons, etc., els subministra obligatòriament la companyia al preu de 16 pessetes.
- Els abonats són responsables dels danys i perjudicis que puguin causar a tercers, per motiu de les canonades exteriors o interiors.
- Es prohibeix connectar l'aigua a ramals de tercers, sigui a dins o a fora de la finca de l'abonat. Per al control d'aquesta pràctica, l'abonat autoritzarà l'entrada als inspectors de la companyia tantes vegades com sigui necessari.
- L'abonat avisarà per escrit a la companyia, de qualsevol interrupció, insuficiència o irregularitat en el servei. Estarà obligat, l'abonat, a pagar la part de jornal de l'empleat que envii la companyia, si l'avís resulta infundat.
- L'incompliment de qualsevol d'aquestes condicions, el resoldrà la societat propietària tancant l'aixeta de pas a l'aforament i rescindint l'abonament, sense perjudici del dret a reclamar els danys, i sense que l'abonat tingui dret a demanar cap indemnització.
- L'import dels abonaments es satisfarà per trimestres i per avançat, a raó de 170 pessetes anuals per ploma (2.000 litres/dia), 90 pessetes anuals per mitja ploma, 45 pessetes per quart de ploma, i 22,75 pessetes per octau de ploma. El propietari es reserva el dret d'augmentar les tarifes, havent d'avisar, però, amb tres mesos d'antelació.

(52) AHM: Comptes municipals. Lligall 525-3. Anys de 1890 a 1900.

Quatre pòlisses d'abonament a les aigües de Sant Just.

- 1ª, extesa l'any 1893 a Barcelona, sent titulars la societat composta per Francesc Cortès, Andreu Biosca i Joaquim Escrivà de Romaní.
- 2ª, extesa l'any 1897 a Barcelona, corresponent a l'època en què l'únic propietari era Joaquim Escrivà de Romaní.
- 3ª, extesa l'any 1919 a Madrid, correspon al període en què, mort el propietari anterior i durant la minoria d'edat del seu fill Lluís, era titular la seva vidua Pilar de Sentmenat i Patiño.
- 4ª extesa l'any 1939 a Sant Just Desvern, quan Lluís Bertràn Escrivà de Romaní i de Sentmenat recuperà la titularitat després d'haver estat uns anys municipalitzada durant la Guerra Civil.

- Si el cabal provinent de les mines en algun moment fos inferior a 200 plomes per dia, l'abonat només rebrà l'aigua que en proporció li arribi⁽⁵³⁾.

L'any 1902 es féu el projecte de continuació de la carretera de Muntanya. En el plànol que acompanya aquest estudi apareix grafiada l'existència de l'entrada de registre de la mina Vidal, en el lloc on actualment hi ha el xamfrà del carrer de Miquel Reverter amb Verge dels Dolors⁽⁵⁴⁾.

L'Ajuntament, el 7 de maig de 1904, adreça una carta a Joan Baptista Modolell, propietari de la mina que va a can Ginestar, per tal d'efectuar una comprovació del cabal que l'esmentada mina ha de subministrar al municipi (un quart de ploma), segons acord de 6 de setembre de 1890. El dia següent, el propietari comunica la resposta, on diu que hi accedeix de bon grat⁽⁵⁵⁾.

Del mateix any, trobem un plànol que acompanya una sol·licitud de permís d'obres per fer un cobert al carrer de Badó, on hi ha dibuixats un alçat i una planta molt esquemàtics del repartidor del capdamunt del carrer⁽⁵⁶⁾.

També aquest any de 1904 es fa a Barcelona una exposició sobre Minería i Treballs Hidràulics⁽⁵⁷⁾, la qual cosa denota el persistent interès generalitzat pel que fa als temes de captació i abastament d'aigua.

De l'any 1907 trobem una inscripció a la mina Vidal al seu pas per sota la "Torre de Les Xinxilles", avui desapareguda, l'autor fou Sebastià Farràs Poll.

Segons Jordi Cardona, pels volts de l'any 1910 es devia construir el pou de la que serà la caseta de les màquines, avui dia encara existent, a sota de la masia de can Vilà. Aquest pou tenia per finalitat servir de reserva a la xarxa d'aigua que abastava el poble en moments d'escassetat del subministrament, i s'alimentava de l'aigua procedent de la mina de Les Fatjones.

A la mina de ca n'Oliveres, hem localitzat dos escrits fets sobre el morter, un al cap de mina amb la data de 1911, i a mitja galeria una altra inscripció autògrafa de Llugari Farràs, textualment "Leodegario Farràs 1911". Probablement es tracta de l'any de construcció de la mina, aprofitant una deu ja existent, que ja s'havia aprofitat amb anterioritat, tal com ho demostren les restes de canalització medieval que s'han trobat una mica més avall i que David Guasch tingué l'amabilitat de mostrar-nos.

(53) Arxiu del Centre d'Estudis Santjustencs. Pòlissa d'abonament a la Sociedad de Aguas Potables de San Justo Desvern, a favor de Josefa Llavínés. Barcelona, 1897

(54) AHM: Expedient municipal d'obres. Any 1902.

(55) AHM: Correspondència municipal. Any 1904.

(56) AHM: Expedient municipal d'obres. Any 1904.

(57) AHM: Correspondència municipal. Any 1904.

L'any 1912 arriba a Sant Just Desvern el subministrament elèctric de mans de la *Compañía Barcelonesa de Electricidad S.A.* coneguda popularment per "La Canadiense". El plec de condicions per a l'adjudicació de la instal·lació elèctrica del poble fou aprovat per l'Ajuntament el 20 de setembre. Posteriorment s'encarregarà també d'instal·lar el servei d'enllumenat públic⁽⁵⁸⁾.

També aquest any trobem un increment notable en les sol·licituds de permís d'edificació, especialment al carrer de Bonavista.

Aprofitant l'arribada de l'electricitat, una de les primeres utilitats consistí a instal·lar electro-motors per a elevació d'aigües dels pous. Així la primera sol·licitud la trobem el mateix any 1912 en un propietari de la Carretera, l'any següent hi ha quatre sol·licituds, sis l'any 1914 (1 a casa Sagrera, 3 al carrer de Bonavista, 1 a la Carretera, i 1 al carrer Major)⁽⁵⁹⁾.

El 24 d'octubre de l'any 1914, comença a la ciutat de Barcelona una epidèmia de tifus a causa del mal estat de les aigües procedents de les mines de Montcada. El dia 15 de novembre s'inicia la desinfecció de l'aigua. El dia 28 de novembre es dona per acabada l'epidèmia, el balanç és de 2.036 morts⁽⁶⁰⁾. Hem volgut remarcar aquest fet, per explicar la importància que tindrà d'ara endavant la neteja periòdica de les mines.

A la mort de Joaquim Escrivà de Romaní, ocorreguda el 14 de setembre de 1897, la seva muller Pilar de Sentmenat, en la minoria d'edat de Lluís Escrivà, fill del matrimoni, passà a fer-se càrrec de la societat d'aigües, així consta en una sol·licitud de l'any 1915 per obrir una rasa i col·locar una conducció d'aigües. La rasa serà de 60 cm d'ample per 100 de fondària, la canonada serà de formigó armat de 20 cm de diàmetre, i circularà paral·lela a la de ferro existent. Les obres s'efectuaran al llarg del camí que va de can Cortès, passant per can Candeler fins a can Ginestar. La marquesa, Vda. de Monistrol, afirma que té tot el dret de fer-ho segons l'escriptura de 29 de desembre de 1893, en la qual l'Ajuntament facultava el difunt marquès per realitzar qualsevol tipus d'obra relacionada amb el subministrament d'aigua a la població. La carta, datada el 18 d'agost, la signa Josep M. Moner en representació de la citada marquesa, Viuda. de Monistrol. El dia 22 d'agost en un acord del Ple municipal se li atorga el permís⁽⁶¹⁾.

El 1916 continuen les sol·licituds d'instal·lació d'electro-bombes i d'obertura de nous pous, i les continuem trobant pràcticament de forma assídua fins a les acaballes de la dècada dels anys vint. També hi ha alguna demanda de permís per instal·lar molins de vent.

(58) Malaret i Amigó, Antoni: Les primeres dècades del segle XX, a SJDPH, pàg. 457.

(59) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1912, 1913, i 1914.

(60) Fabre, Jaume i Huertas, Josep M.: *Noticiari de Barcelona. De l'Exposició Universal als Jocs Olímpics*. Edicions La Campana. Barcelona, 1991.

(61) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1915.

Dins d'aquestes dues primeres dècades del segle XX es devia haver habilitat o construït el safareig públic situat als horts de can Ginestar, on anaven a rentar les famílies que no disposaven de safareig particular. Aquest safareig s'alimentava de mina pròpia i servia, a més per al reg d'una trentena d'hortos que tenien algunes famílies del poble en arrendament ⁽⁶²⁾.

Al volum corresponent a la província de Barcelona de la Geografia General de Catalunya, publicada el 1916, Cels Gomis, en fer la descripció del municipi, afirma que té moltes fonts d'aigües medicinals i mines d'aigua potable.

A l'exercici de comptes de 1921-1922 de l'Ajuntament constitucional, al capítol de pagaments surt:

- A la marquesa, Viuda. de Monistrol, l'abonament de l'aigua per a serveis públics.....47,60 ptes.
- Als hereus de Just Fosalta, el lloguer del local de les escoles públiques i habitació dels senyors mestres315,00 ptes.
- Als mateixos, abonament de l'aigua subministrada a les escoles públiques durant els anys 1920 i 192139,55 ptes.
- Als fills de Rafael Malaret, per jornals i materials per instal·lar una font143,40 ptes.
- A Pastor Asmarats, per treballs i materials emprats en la conservació de fonts213,50 ptes.
- A Fundiciones Escorsa, S.A., per una font235,00 ptes. ⁽⁶³⁾

El progrés iniciat primer amb el subministrament d'aigua al poble a finals del segle passat i després amb l'electricitat, ara, a l'any 1927, es veu incrementat amb la xarxa que la Companyia Telefònica porta al poble, des de la carretera NII entrant pel carrer de Bonavista⁽⁶⁴⁾. És realment una època d'avenços, malgrat fets com el de la Setmana Tràgica de finals de juliol de 1909 o el cop militar de Primo de Rivera l'any 1923, època que es veurà de cop i volta aturada pel desastre del que hom anomena Guerra Civil.

El 17 d'abril de 1928, Gaspar Modolell Jané demana permís per construir un pou i un dipòsit elevat en un solar de la seva propietat a tocar de la carretera, i instal·lar-hi un motor per a l'elevació d'aigües a aquest des del pou. També se sol·licita poder travessar la carretera amb una rasa per tal de conduir les aigües de

(62) Malaret i Amigó, Antoni: Les primeres dècades del segle XX. SJDPH, pàg. 475

(63) Dades facilitades per Juli Ochoa.

(64) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1927.

la seva mina fins al pou que ha d'abastir el dipòsit elevat. A la instància s'acompanya un plànol signat per l'arquitecte Josep Alemany⁽⁶⁵⁾.

L'any 1930, any de la caiguda de Primo de Rivera, Joan Cerdà que desitja muntar una bòbila a l'antic camí d'Esplugues (avui carrer de la Creu), a la barriada

Dipòsit elevat construït l'any 1928 per Gaspar Modolell.

dels Casalots, acompanya un plànol on es grafia el pas de la mina que va a can Ginestar pel solar on vol ubicar la rajoleria⁽⁶⁶⁾. Sembla ser que posteriorment, en construir-se la bòbila, es va fer un pou que xuclà l'aigua provinent de la mina. També hi ha l'anècdota que durant uns anys l'aigua per al cafè del bar Buenos Aires s'anava a buscar a la mina que passava per l'esmentada bòbila d'en Cerdà, perquè així sortia més bo⁽⁶⁷⁾.

Amb data 5 de juny de 1930, Daniel Cardona s'adreça com a particular a Miquel Reverter per demanar-li un augment d'uns 100 o 150 litres més. La resposta d'en Reverter és que el mínim que se subministra és 250 litres i que el preu nou és de 14,70 pessetes trimestrals per octau de ploma, amb un petit rebaix proporcional a majors quantitats, cal comptar a més la quantitat de 3 pessetes trimestrals per conservació i inspecció⁽⁶⁸⁾.

(65) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1928.

(66) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1930.

(67) Font oral: Jordi Cardona.

(68) Arxiu del Centre d'Estudis Santjustencs. Document núm. 913.

A mitjan febrer de l'any 1932 s'incoa un expedient relatiu a la construcció d'una claveguera pública que anirà pel carrer de la Creu des del seu encreuament amb Bonavista fins al torrent, on hi afluiran els carrers Bonavista, Sant Sebastià (actualment Ateneu), Montserrat, Rambla, Sagrat Cor, i Santa Teresa, no podrà fer-ho el carrer d'Hereter, tot i ser transversal al de la Creu, per impedir-ho el pendent ja que és contrari a aquest carrer⁽⁶⁹⁾.

L'1 d'abril de 1932, el gerent de la fàbrica de ciments Sanson demana permís a l'Ajuntament per instal·lar una canonada d'abastament d'aigües des de la bòvila de Pere Domènech fins a l'esmentada fàbrica⁽⁷⁰⁾.

En sessió extraordinària de 9 de juliol, es donà compte d'una instància signada per Bartomeu Fajardo, en la qual es demana autorització per instal·lar un quiosc en terrenys del parc municipal davant la font de la Bonaigua, font que aprofitava l'aigua d'una mina existent i que fou redescoberta i condicionada aquest mateix any.

Els darrers mesos d'aquest any 1932, devien haver estat força moguts per al miner Dídac Mans, car trobem que en les dates de 22 i 27 d'octubre, i 3 de novembre, l'alcalde Daniel Cardona li autoritza tres entregues, de dos, de cinc, i de dos i mig quilògrams de dinamita respectivament. Es fa constar que la dinamita serà utilitzada exclusivament per a treballs de minaire en aquesta població⁽⁷¹⁾. La dinamita l'anaven a cercar al polvorí de Sant Feliu de Llobregat⁽⁷²⁾.

Núm. <u>5</u>	
Aguas Potables de San Justo Desvern	
Sección de _____	Contrata de venta núm. <u>234</u>
D. <u>José Cardona</u> de <u>Obra</u> non de <u>una</u> contar desde 1.º de Enero a fin de Diciembre del corriente año y por el timbre.	
ba satisfecho la cantidad plas. <u>65</u> cts. por el ca pluma de agua que se le suministra a	
Ptas. 18'65 San Justo Desvern 1.º de Enero de 1937	

Any 1933. Rebut de Aguas Potables de San Justo Desvern.

- (69) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1932
 (70) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1932.
 (71) AHM: Correspondència interior. Any 1932.
 (72) Font oral: Antoni Malaret i Jordi Amigó.

El preu anual pel subministrament d'una ploma d'aigua a qui gaudeix d'un contracte de venda, l'any 1933, és de 12,65 pessetes, segons es desprèn del rebut de la Societat d'Aigües Potables a favor de Josep Cardona, amb data 1 de gener⁽⁷³⁾.

El mes de juliol, Miquel Reverter Roca, casat, major d'edat i resident en aquest poble, al carrer de Maragall, número 1 (actualment carrer de Bonavista, darrera l'església), administrador de "Aigües Potables del Marquès de Monistrol", notifica el dia 7 al consistori que per a l'abastament d'aigua de la urbanització Hereter, necessita fer la instal·lació de canonades al carrer Major, des del de Bonavista al d'Hereter, al de Sagrat Cor, des del Major al de Catalunya, al de Pau Claris entre Major i Catalunya, al d'Hereter en tota la llargada, i ramal des d'aquest fins al de Sadet. El dia 8, en sessió ordinària s'acorda passar la seva instància a informe de l'arquitecte municipal. El dia 11 es comunica al peticionari el que s'havia acordat en la sessió del dia 8, aprofitant la missiva per demanar a la companyia la instal·lació d'un comptador d'aigües a la boca de reg existent al carrer Major cantonada amb Bonavista, a fi de controlar amb més exactitud les botes d'aigua que es gasten en el servei de reg de carrers. El dia 14, l'arquitecte municipal Josep Alemany, emet un informe positiu amb les condicions que segueixen:

- 1^a. Les canonades hauran d'instal·lar-se pel lloc destinat a voravies.
- 2^a. Es deixarà el paviment de les voravies existents un altre cop en bon estat.
- 3^a. L'Ajuntament aplicarà els drets que li pertoquen per la concessió del permís d'obertura dels valls corresponents, a no ser que hi hagi algun compromís entre la companyia subministradora i aquest municipi.

El dia 18 de juliol s'aprova concedir el permís, atenent, però, a les tres condicions de l'informe del tècnic municipal. El 19 es notifica la decisió a la persona interessada.

Sembla ser que les obres es realitzaren tot seguit, car amb data 4 d'agost, l'Ajuntament envia a Miquel Reverter una carta comunicant-li les queixes d'una veïna per no haver deixat el paviment en condicions i instant-lo a reparar la deficiència⁽⁷⁴⁾.

Aquest any 1933 segueixen els treballs de clavegueram a Sant Just Desvern. Amb motiu de la construcció de la xarxa pública de sanejament, al final del carrer de la Sala toparen amb la mina Vidal, i van avisar immediatament al propietari d'aquesta. També trobem en els expedients d'obres d'aquest any bastants sol·licituds de connexió a la claveguera pública del carrer de Bonavista i una relació

(73) Arxiu del Centre d'Estudis Santjustencs. Document núm. 967.

(74) AHM: Expedient municipal d'obres. Any 1933, núm. 39.

dels mestres d'obres que hi ha al poble: Manuel Fajardo, Bonaventura Orriols, Miquel Malaret, Fills de Magí Campreciós, Jaume Pi, i Francesc Calopa⁽⁷⁵⁾.

El mes d'agost de 1934, Francesc Calopa demana permís per a la instal·lació d'un molí de vent en un pou de la finca de Francesc Madriguera Haase, al carrer de Catalunya, número 1. El dia 28 d'agost se li notifica l'aprovació oficial, vist l'informe favorable del tècnic.

A finals de setembre es fa una sol·licitud per posar una electrobomba en un pou, al número 18 del carrer del Marquès de Monistrol. Aquesta sol·licitud la trobem posteriorment publicada al Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya de data 26 d'octubre⁽⁷⁶⁾.

El 1935 hi ha una altra sol·licitud per a la construcció d'un molí de vent per pujar l'aigua d'un pou situat en una finca que dona façana al carrer de la Mare de Déu dels Dolors, aquest cop el signant de la petició és Manuel Fajardo Batet⁽⁷⁷⁾.

Hem volgut ressenyar aquestes dades dels anys 34 i 35 per tal de deixar constància, d'una banda, de l'interès per les noves energies, ja en aquells anys, i de l'altra deixar també palès el rigorós control, i suposem que alhora burocratització, que exerceix la nova Generalitat a l'exigir la publicació al Butlletí Oficial d'una petició per instal·lar un motorbomba.

El 25 de febrer de 1936, Miquel Reverter, com a administrador d'Aigües Potables de Sant Just Desvern, demana permís per portar aigües a la Sanson: "que precisant instal·lar una canonada per a conducció d'aigua des del dipòsit de dites Aigües Potables travessar el carrer de Raval seguir per carrer Bonavista fins el de Creu, per aquest fins el de després de Sadet i per aquest de sota el de Sadet fins a terrenys de Sanson". El 28 de febrer l'arquitecte municipal Josep Alemany diu que pot concedir-se el permís sol·licitat per tal d'efectuar-se la portada d'aigües fins a la fàbrica de ciment Sanson, mitjançant la instal·lació de la canonada per sota les voravies dels carrers indicats a la instància i salvant el dret de propietat. L'Ajuntament ho aprova en sessió de 3 de març i ho comunica al representant de la companyia en una carta amb data de 12 de març⁽⁷⁸⁾.

El 19 de juliol esclata la rebel·lió militar. Els sublevats són vençuts a Barcelona.

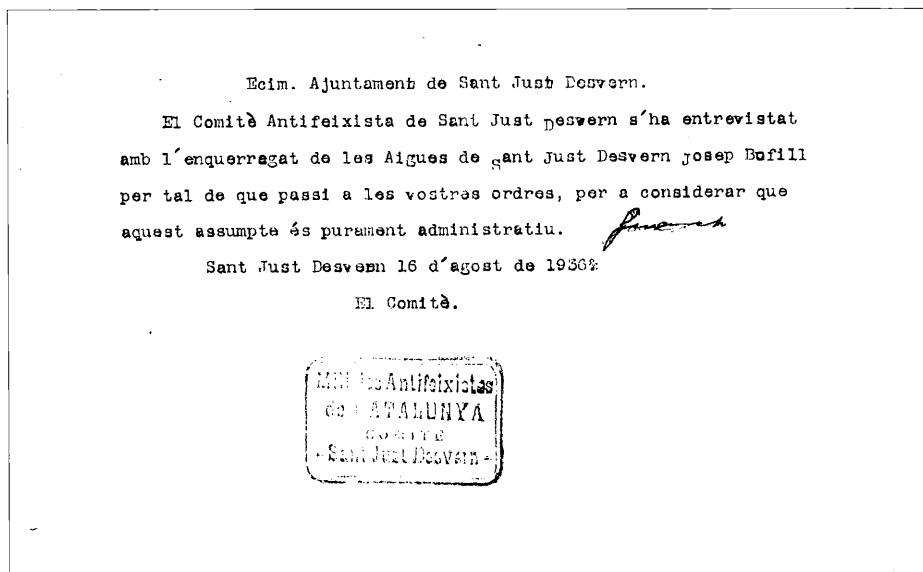
(75) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1933.

(76) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1934.

(77) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1935.

(78) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1936.

Malgrat tot, l'onada de violència és desencadenada, els facciosos han aconseguit el seu objectiu: desestabilitzar l'ordre públic. Al Sant Just Desvern de finals de juliol i primers d'agost del 36 els esdeveniments se succeeixen ràpidament: milicians de procedència forastera incendien l'església, es constitueixen dos comitès revolucionaris, es crea un cos armat per a la vigilància del poble, Miquel Reverter i Carles Mercader són assassinats. Miquel Reverter Roca tenia fama de ser un bon home, havia estat jutge de pau del poble, apoderat de la companyia d'aigües i administrador de les finques del marquès de Monistrol, l'amo de la Torreblanca, probablement aquesta última condició fou la que li costà la vida. Pujaren alguns de Sant Feliu de Llobregat per demanar-li que volien veure uns rebuts d'aigua i se l'emportaren. A Sant Feliu ja havien pres a Rius, per això Daniel Cardona Civit es presentà a can Vilà per avisar-lo que se n'anés, però Reverter no ho considera necessari, no tenia res a témer, llavors Cardona li donà un fusell Winchester i 50 bales de munició, però tampoc els utilitzà. Va ser afusellat en una cuneta de l'Arrabassada⁽⁷⁹⁾.

Any 1936. Carta del Comitè Local de les Milícies Antifeixistes adreçada a l'Ajuntament.

A primers d'agost, el Comitè Revolucionari s'incautà d'una sèrie de propietats públiques i particulars, d'entre elles les escoles, la casa de la rectoria, i la xarxa de subministrament d'aigües, però considerant aquesta darrera merament una qüestió administrativa i fora de la seva òrbita, en féu entrega a l'Ajuntament per a la seva municipalització. Així consta en una carta que el Comitè local de les Milícies Antifeixistes de Catalunya adreça a l'Ajuntament en data 16 d'agost de 1936,

(79) Malaret Amigó, Antoni: Les primeres dècades del segle XX. SJDPH. i també per font oral d'aquest.

on es comunica que s'ha entrevistat amb l'encarregat de les Aigües de Sant Just, Josep Bofill, per tal que passi a les ordres del consistori ⁽⁸⁰⁾. La municipalització del servei d'aigües comportà una millora per aquest, car foren explotades noves deus del torrent Bo, i conduïdes amb mina fins a la xarxa ja existent procedent de Les Fatjones.

El 24 d'octubre, la Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya publicà el decret de col·lectivitzacions (decret de 24 d'octubre i ordre de 31 d'octubre). A Sant Just els cultius segueixen sent explotats pels mateixos masovers de les masies, o en el seu cas, pels mateixos propietaris, sense altra intervenció que l'obligació de ser associats a l'agrupació sindical "Unió de Rabassaires de Catalunya". Les úniques excepcions foren la de can Vilà i la Torreblanca. En el cas de can Vilà s'explica, car el seu propietari Miquel Reverter fou mort, com hem apuntat anteriorment, i la seva finca va ser col·lectivitzada per un comitè obrer integrat per pagesos de la Unió de Rabassaires amb participació de les centrals sindicals UGT i CNT. La finca de la Torreblanca va ser intervinguda, explotada i controlada pel Comitè Revolucionari de Sant Feliu. Un veí de Sant Just Desvern, treballador de la finca de sempre, Gabriel Amigó Pagès, va formar part de

Núm. 115

Ajuntament de Just Desvern

Servei d'aigües potables

Secció d' ESPLUGUES Contracte d'abonament núm. 20

Ajuntament d'Esplugues

ha entregat la quantitat de **vint-i-set pessetes amb quinze cèntims: vint-i-set pessetes** per l'abonament d'un quart de ploma d'aigua que se li subministra en el trimestre que comença el dia de la data i **quinze cèntims** pel segell.

Just Desvern 1 OCT 1937

Ptes. 27'15

Aigua per al carrer Quadrat d'Antoni (font)

Rebut de l'any 1937, corresponent al subministrament d'aigua a la veïna localitat d'Esplugues, emès en el període en què la xarxa d'aigües potables de Sant Just Desvern va estar municipalitzada.

(80) AHM: Correspondència municipal. Any 1936.

l'esmentat comitè obrer, i fou empresonat al final de la guerra per aquest motiu. Mentrestant, el propietari, Lluís Bertrán Escrivà de Romaní, residia a la zona franquista⁽⁸¹⁾.

L'any 1937, l'Ajuntament adjudica en data 15 de febrer a la col·lectivitat del ram de paletes i manobres, la construcció del clavegueram dels carrers Maragall (avui Carles Mercader), Jaume Compte (Verge dels Dolors) i Primer de Maig (passatge Sant Lluís) fins al carrer Muntanya (Miquel Reverter), i el carrer Bach de Roda (Marquès de Monistrol) sencer, des del carrer Durruti (Bonavista) fins a la Rambla Modolell. Els plànols són signats per Josep Alemany, arquitecte municipal⁽⁸²⁾.

L'any 1938 es fa el clavegueram del sector comprès entre el carrer Major i l'avinguda de la República⁽⁸³⁾.

Hem considerat oportú fer esment de la construcció de la xarxa de clavegueram, per tal de corroborar i emfasitzar presumpcions anteriors, així ho afirma Antoni Malaret en parlar de les primeries del segle vint quan trobem una veritable allau de peticions d'instal·lació de motors elèctrics per a la pujada d'aigües de pou, i quan encara l'únic clavegueram existent és el del carrer de Badó, plaça de Campreciós, i carrer de la Sala: "No obstant això, són reiterades les denúncies que es fan a Sanitat per abocament d'aigües brutes als carrers i per les males olors que ocasionen els pous negres, que són els principals causants de la febre tifoide, malaltia persistent a Sant Just."

De l'any de l'entrada de les tropes franquistes, hem trobat una inscripció a la mina Vidal, al seu pas per la Rambla, que diu textualment "V. Bonet 5-9-39". No sabem les causes que motivaren el pas, o l'estança d'aquest senyor per la mina.

També d'aquest any tenim una pòlissa d'abonament de la companyia *Aguas Potables de San Justo Desvern* a favor d'Antoni Miguel Figueras de Sant Feliu de Llobregat, per un octau de ploma. Segons aquest document, Lluís Bertrán Escrivà de Romaní i de Sentmenat, comte de Sástago i marquès de Monistrol d'Anoia, és el propietari de la companyia. El seu administrador apoderat és Ramon Llevayol Majoral, personatge que posteriorment, després d'haver venut uns terrenys del marquès, marxà a Amèrica, enduent-se amb ell el producte de la transacció. Sembla ser que immediatament acabada la guerra, s'oferí el càrrec d'apoderat del marquès a Josep M. Reverter, en honor al seu pare, però aquest renuncià al cap de poc temps i va ocupar el seu lloc l'esmentat Ramon Llevayol⁽⁸⁴⁾. Seguint amb el document, veiem que el preu és de 54 pessetes anuals per 250 litres diaris.

(81) **Malaret Amigó, Antoni:** *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*. Sant Just Desvern. Notes sobre les col·lectivitzacions. Pàg. 431 i 433. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1989.

(82) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1937.

(83) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1938.

(84) Font oral: Sebastià Farràs Amigó.

El 30 de juliol de l'any 1940, el marquès de Monistrol, propietari de la Societat d'Aigües Potables de Sant Just Desvern, cedeix la xarxa de canalització que tenia a Esplugues i a Sant Just Desvern a la *Sociedad General de Aguas de Barcelona*⁽⁸⁵⁾.

De l'any 1941 transcrivim una carta de Dolors Modolell (Ginestar) de 74 anys d'edat: *"Que deseando construir algunos trabajos de zanja para arreglar la mina de agua potable de mi propiedad debido a una obstrucción en la mina la cual pasa por la calle de la Cruz (avui Creu) siguiendo por José Antonio (avui Bonavista), Badó, Pza. Campreciós y hasta mi finca, sin interrumpir el transito y obligandome desde luego a evitar todo peligro como a dejar la calle en igual estado"*. Signa per ordre A. Modolell, 24 de setembre. El 25 d'octubre l'arquitecte municipal emet l'informe favorable, amb les condicions de sempre referents a l'estat final de la voravia i la no interrupció del trànsit. L'11 de novembre es comunica a Dolors Modolell la concessió del permís per als treball⁽⁸⁶⁾.

La primera constància documentada de l'adquisició de la companyia d'aigües santjustenca per la *Sociedad General de Aguas de Barcelona*, la deduïm d'una instància presentada el 22 de maig de 1942, per tal d'obrir una rasa al carrer de la Sala, número 7, per Josep Isarn Boixados, per tal que la Societat d'Aigües de Barcelona li pugui subministrar aigua al seu habitatge. L'arquitecte municipal, Josep Alemany, informa favorablement, però posa les condicions següents: *"La colocación de la tubería mencionada se hará practicando previamente una mina a fin de que no quede interrumpida la circulación por el centro de dicha calle y conservar la mayor parte del pavimento actual, sin que la obra sirva de precedente para otras fincas..."*⁽⁸⁷⁾.

L'any 1943, la *Sociedad General de Aguas de Barcelona* es féu càrrec definitivament del subministrament d'aigua a la població i desaparegué l'antiga concessionària, de la qual durant molts anys fou cap visible Josep Bofill, "el Pepet de l'aigua", com se l'anomenava popularment⁽⁸⁸⁾.

Durant el transcurs dels anys 42, 43 i 44, hi ha diverses sol·licituds relacionades amb l'aigua, sense, però, que es faci esment de quina companyia és la subministradora:

- 13 d'octubre de 1942. Expedient d'obres demanant permís per instal·lar aigua al solar número 7 del carrer de Miquel Reverter, propietat de Josep Casals Pi.

(85) Informació telefònica facilitada per la Societat General d'Aigües de Barcelona, 3-10-94 i també Esteve Carbonell: *Monografia històrica d'Esplugues de Llobregat*. Pàg. 51. Barcelona, 1949.

(86) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1941.

(87) AHM: Expedients municipals d'obres. Any 1942.

(88) Malaret Amigó, Antoni: Les primeres dècades del segle XX. SJDPH. pàg. 458.

Josep Bofill, conegut com a "Pepet de l'aigua". Fotografia feta l'any 1923. Col·lecció Quintana-Cortès.

- 2 d'abril de 1943. Expedient d'obres de Josep Sánchez Llistosella, domiciliat al carrer de Catalunya, torre Madriguera, per construir un dipòsit i 160 metres de rasa pels carrers Major i 18 de Julio, a fi d'instal·lar unes canonades de conducció d'aigua que partint de l'esmentat dipòsit li subministrin aigua a diferents cases de la seva propietat.
- 27 d'abril de 1943. Sol·licitud de permís per construir un dipòsit de 5.000 litres, sobre peus drets de 7 m d'alçada, al carrer de José Antonio, a casa de Manuel García.
- 27 d'abril de 1943. Id. Id. dipòsit d'aigua 5.000 litres, per regar un hort al solar del carrer dels Rosers, per a Rosa Vendrell.
- 7 de juliol de 1943. Dipòsit per a reg, de mides 4x9x1,30 m per a Pau Ruiz, al solar cantonada amb Àngel Guimerà i "otra en proyecto".

- 27 de maig de 1944. Obertura de rasa al carrer de Josep Anselm Clavé per portar aigües potables fins al número 7 d'aquest. Peticionari: Blas Navarra Gelabert.
- 24 de juliol de 1944. Obres de reforma i envelliment del dipòsit d'aigua elevat del Sagrat Cor, per Xavier Modolell Lluch.
- 11 de setembre de 1944. Dipòsit en un solar de l'avinguda del Generalísimo, per Inmaculada Modolell⁽⁸⁹⁾.

Mina de Les Fatjones-Torreblanca. Els dipòsits de can Biosca reparats l'any 1955.

Mina de Les Fatjones-Torreblanca. La canonada de formigó instal·lada aquell mateix any.

Amb la portada d'aigües procedents del Llobregat per part de la *Sociedad General de Aguas de Barcelona (S.G.A.B.)*, s'acaba la història de la mina de la Torreblanca com a subministradora de la població, de totes maneres la mina seguí aportant aigua durant molt temps fins als dipòsits situats a la part superior de la finca Torreblanca, avui encara existents, dins del parc de gestió intermunicipal Sant Joan Despí - Sant Feliu de Llobregat - Sant Just Desvern. També tenim constància que inicialment la S.G.A.B. encara barrejava l'aigua forània amb la procedent de la mina, però sembla ser que això durà poc temps.

(89) AHM: Expedients municipals d'obres. Anys 1942, 1943 i 1944.

L'any 1948 el senyor Sebastià Farràs treballa a la mina del Mas Cardona, així ho confirma la inscripció que encara avui es pot llegir al llindar de la boca de la mina, feta sobre morter i situada sota la de Mans de l'any 1868, aquesta gravada a la pedra.

El maig de l'any 1955 es realitzen obres de reparació i ampliació dels dipòsits de can Biosca. Aquests dipòsits retenen l'aigua procedent de la mina de Les Fatjones i del brançal del torrent Bo, per després salvar el desnivell amb sífó

Fulgenci Baños Rodríguez, impulsor de l'estudi de les mines d'aigua de Sant Just Desvern.

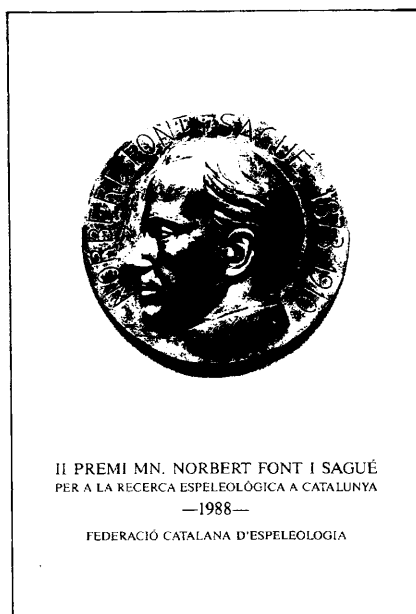
i conduir les aigües, ara ja en canonada, fins al poble. Les obres les realitzà el senyor Bonaventura Riera, paleta, que aleshores treballava per compte del senyor Marceno Campreciós, contractista.

Ja en la dècada dels quaranta, Fulgenci Baños, aparellador dels serveis tècnics municipals, inicialment amb motiu de la seva professió, s'interessa per unes galeries que apareixien sovint en obrir rases per fonamentar les futures edificacions. A poc a poc, aquest interès el portà a topografiar una bona part de les galeries que transcorren pel subsòl urbà i també el no-urbà, i l'agost de 1972 divulgà un *Estudi Hidrològic de Sant Just* dins de la Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc, que feia una primera aproximació al món de les mines santjustenques i a la seva història.

Durant la dècada dels seixanta coneix Juli Ochoa, espeleòleg, i l'ànima a seguir la tasca iniciada i li transfereix tota la documentació topogràfica recollida amb els anys. L'any 1975, amb motiu de recollir dades per a la guia de l'Itinerari de la Natura que estava preparant la SEAS, Xavier Montón i Francesc Riera s'adrecen al senyor Baños per realitzar amb el seu ajut uns dibuixos esquemàtics del funcionament de les mines. Amb el temps, gràcies al denominador comú que ens uneix, l'espeleologia i les coses "inequívocament santjustenques", ens coneixem i decidim, sense cap mena de pressió cronològica, de fer un estudi al més complet possible sobre les mines d'aigua al poble, i s'hi incorporen plenament en el transcurs d'aquest, els companys Miquel García, Ricard García, Joan Poll i Albert Riera. Els treballs segueixen de forma totalment aperiòdica fins a l'any 1987, un any més tard, el 1988, el Grup Espeleològic Rats Penats presenta un *Estudi sobre minats i altres sistemes de captació d'aigües subàlvees al terme municipal de Sant Just Desvern*, treball que va merèixer un guardó al segon certamen espeleològic Norbert Font i Sagué, convocat per la Federació Catalana d'Espeleologia.

Ningú no sembla recordar-se de les mines fins a la sequera de l'any 1990, quan l'Ajuntament publica un ban en el qual proposa una campanya d'estalvi d'aigua i cita el dijous 19 d'abril les persones posseïdores o coneixedores d'alguna explotació aquífera. Membres del GERP foren convidats a aquesta reunió, on aportaren dades al respecte per al bon servei de la comunitat. No ho van entendre així certs elements, els quals, moguts per les causes que fossin van emetre desqualificacions aprioristes, que no van contribuir, d'altra banda, a l'enriquiment informatiu, objectiu bàsic de la sessió.

Actualment, amb motiu dels treballs per fournir el present estudi, hem rebut la col·laboració desinteressada dels senyors David García i Antoni Anguera, els quals, per llurs tasques a l'Ajuntament, ens han comunicat amb celeritat qualsevol aparició de minats, per tal de poder topografiar-los i catalogar-los, abans que per motius obvis de funcionament viari s'haguessin de tornar a tancar.

Portada del treball presentat per GERP el desembre de 1988 i guardonat per la Federació Catalana d'Espeleologia

Som conscients que queden moltes coses al tinter, especialment amb referència a la mina de Les Fatjones - Torreblanca i a la Societat d'Aigües, i potser fins i tot alguna informació pugui ser rebatuda. Recentment ens hem adreçat a la *Sociedad General de Aguas de Barcelona* en demanda d'informació, la qual amablement ens ha facilitat alguna primera data telefònicament, i ens ha assegurat que així que localitzin els documents sol·licitats ens els faran arribar. Deixem així les portes obertes per a qualsevol ampliació, concreció, o correcció del que aquí s'ha expressat.

Volem agrair sincerament l'ajuda rebuda de Jordi Amigó, Fulgenci Baños, Jordi Cardona, Juli Ochoa, Joan Poll i Albert Riera en la recollida d'informació, que ens ha permès fornir aquest capítol.